

8

GESAMTKUNST- WERK'ET OG DE MODERNE KUNSTFORMER

Af
ANDERS V. MUNCH
PROFESSOR, DR.PHIL.,
DESIGNSTUDIER, INSTITUT FOR
DESIGN OG KOMMUNIKATION,
SYDDANSK UNIVERSITET,
KOLDING

Den romantiske drøm om en ny kunst, der kunne forene kunstarterne og forløse kulturen, forplantede sig fra poesi og musik over teater til billedkunst, arkitektur og design. Afhandlingen *Fra Bayreuth til Bauhaus* følger Richard Wagners Gesamtkunstwerk-tanke frem til moderne arkitektur og design, hvor totaldesign og helhedstænkning er en central, men også stærk problematisk arv.

Richard Wagners ambition med festspillene i Bayreuth var intet mindre end en genskabelse af sammenhængskraften i de gamle græske tragediespil, såvel sammenhængen mellem kunstarterne som forbindelsen mellem kunst, politik og religion. Den drøm formulerede han blandt andet i programskriftet, *Das Kunstwerk der Zukunft* (Fremtidens kunstværk), 1849. Men hvis vi ser på det 20. århundredes kunst, så synes den bestemt at have udviklet sig til stadig større opsplitning og nedbrydning af genrer. Ikke desto mindre var ledende malere, arkitekter, teaterfolk og andre kunstnere bag den moderne kunst optaget af at skabe nye, store synteser, ofte

med direkte henvisning til Wagners Gesamtkunstwerk-tanke. Jagten på den kunstneriske og kulturelle sammenhængskraft fik dem til at nedbryde hierarkierne og ombryde kunstformerne igen og igen.

Bayreuth Festspillene

Det er i udgangspunktet et romantisk projekt at ville genskabe fortidens storhed, blot på en ny tids præmisser. Man kunne måske nok efterligne templer, kirker og paladser, hvor kunstarterne supplerede hinanden, men det kunne ikke genskabe deres kulturelle sammenhæng og betydning. Wagner kan ikke siges at have 'opfundet' Gesamtkunstwerk'et, for drømmen om det forenende og forlø-

Otto Brückwald: Festspilhuset i Bayreuth, 1872-74.

“
Afhandlingen tegner en virkningshistorie af ideerne bag begrebet 'Gesamtkunstwerk'.
”

Wassily Kandinsky:
Impression III (koncert), 1911
Abstrakt maleri, hvor man dog aner et sort flygel og rækker af tilhørere ved den koncert i München, hvor Kandinsky hørte Schönbergs musik og efterfølgende satte sig i forbindelse med komponisten. Det blev en frugtbar udveksling, for Schönberg havde selv kastet sig over både maleri og scenekunst.
© Wassily Kandinsky/
billedkunst.dk

“
De sprængte så at sige guldrammerne og nedbrød hierarkiet mellem højere og lavere kunstformer ved at arbejde med dagliglivets formgivningsopgaver.
”

sende værk var udbredt — og forbillederne lå langt tilbage i historien. Men han gav de tidligere romantikeres drømme om nye synteser mere bramfri formuleringer og et konkret bud på sammenhængen mellem kunstarterne i sine festspil. I festspilhuset i Bayreuth satte arkitekturen rammen, maleriet tegnede scenen, mens digtning, dans og musik fremførte musikdramaet. I sine egne øjne kæmpede Wagner imod kulturens opsplitning og fremmedgørelse ved at skabe en ny fælles kunst: Han gav kunstarterne en fælles opgave og samlede et kollektiv af kunstnere om opførelserne, der genoplivede folkets gamle myter og således gav folket stemme igen. At disse festspil blev virkeliggjort i årene umiddelbart efter foreningen af Tyskland under Wilhelm I, gav dem så på godt og ondt et stærkt nationalistisk gennemslag. Det syntes at pege i retningen frem imod Hitlers brug af Wagners musik som lydside til Det Tredje Rigets propaganda.

Abstrakt maleri og scenekunst

Min disputats, *Fra Bayreuth til Bauhaus*, følger imidlertid et andet spor fra romantikernes og Wagners egne tidlige visioner om Fremtidens Kunst. En hel kongerække af ledende moderne kunstnere fra Baudelaire og de senere symbolistiske digtere, reformatorer bag den moderne scenekunst, Adolphe Appia, Edward Gordon Craig og Vsevolod Meyerhold, over den øvrige avantgarde, Wassily Kandinsky, Kazimir Malevitj, Piet Mondrian, Hugo Ball og Kurt Schwitters og til Bauhaus-skolens folk, Walter Gropius, Oskar Schlemmer, Laszlo Moholy-Nagy med flere, trak direkte eller indirekte på visionerne. Afhandlingen tegner en virkningshistorie af ideerne bag begrebet 'Gesamtkunstwerk' og viser en markant tradition, der nok kritiserede reaktionære træk i Wagner-kulten, men samtidig skærpede de oprindelige idealer for foreningen af kunstarterne og forløsningen af en moderne kultur. Går man ind og læser kunstnernes egne manifeste, så er disse kunst- og kulturidealene netop ledetråd for vidt forskellige eksperimenter.

Det er eksempelvis slående, at de tre kunstnere, der står i kunsthistorien som ophavsmænd til det abstrakte maleri, Kandinsky, Malevitj og Mondrian, alle arbejdede med mere eller mindre konkrete planer for en ny scenekunst, hvor abstraktionen blot var et virkemiddel. Bauhaus-skolen, der tegnede udviklingen i moderne design og arkitektur, havde også gennem alle årene et sceneværksted, hvor de eksperimenterede med sammenhæng i det moderne formunivers.

Total design

Ved siden af scenekunsten var netop også arkitektur og design vigtige brikker i foreningen af kunstarterne. Jugendstilens kunstnere var ofte malere, der havde forladt maleriet for at skabe en større sammenhæng i indretninger, i brugskunst. De sprængte så at sige guldrammerne og nedbrød hierarkiet mellem højere og lavere kunstformer ved at arbejde med dagliglivets formgivningsopgaver. Boligindretningen kunne være en syntese af kunstarterne, og koblingen til den moderne dagligdag kunne revitalisere kunsten og være inspiration til et nyt, tidssvarende formsprog. Mange kunstnere slog sig sammen og indrettede sig i kunstnerkolonier, hvor kunstarterne kunne udvikle sig sammen, og kunstnerne skabe bud på nye samfund.

Henry van de Velde: egen bolig,
Bloemenwerf, Belgien, 1896.
Hustruen Maria i reformkjole med
et Wagner-partitur på klaveret.
© Henry van de Velde/billedkunst.dk

“
Moderne industridesign og branding blev sat i gang af kunstnere, der også arbejdede med kunstnerkolonier, havebyer og festsplil.
”

"Vi kunne faa 'Skønhed' ind i Livet, og en Organisering af Kunsterne, en fast Sammenknytning af de rebelske Særkunster, Skulptur og Maleri, med alle Kunstners Moder, Arkitekturen! Og vel at mærke ikke med den Arkitektur, som ikke er det officielle og rodløse Repræsentationssamfunds, men vor, Folkets: Beboelseshuse, Broer, Fabriker, Varehuse, Husgeraad og alt det, som omgiver os i vor daglige Gerning."

Gregor Paulsson, *Den nye Arkitektur*, Kbh. 1920, s. 26f. Den svenske kunsthistoriker formidlede tankerne fra Tyskland og blev den vigtigste talsmand for nordisk functionalisme.

En række jugendkunstnere udviklede sig til arkitekter og designere, der efter 1907 arbejdede tæt med industrien om at forme hverdagens masseproducerede genstande og nye tekniske apparater. Samtidig skabte de logoer og designprofiler og så det som en kunstnerisk opgave at forme den nye 'Industrikultur', hvor den enkelte virksomhed blev gennemdesignet. For elektro-koncernen AEG eksempelvis blev der designet både elektriske produkter, reklamegrafik, logo og fabriksbygninger. Moderne industridesign og branding blev sat i gang af kunstnere, der også arbejdede med kunstnerkolonier, havebyer og festspil. Der lå altså høje politiske og kulturelle idealer bag den udvikling, der har formet vor tids designkultur med totaldesign og æstetisering af mediebilledet og dagligdagen.

Nyt forskningsfelt

Af samme grund er begrebet Gesamtkunstwerk føjet gennem luften både som ideal og skældsord om alle mulige og umulige æstetiske fænomener op gennem det 20. århundrede. Det er så at sige en kendt historie, men få har søgt at holde begrebet fast gennem en teoretisk udredning eller en historisk afdækning af dets betydninger og afledninger. Udstillingen *Der Hang zum Gesamtkunstwerk* i 1983 skabte et dristigt overblik over dette grænsesprængende fænomen både med værker gennem 200 år og idealistiske samfundsinitiativer genereret af samme tankegang. Katalogets artikler satte gang i diskussionerne, men først indenfor de seneste ti år er der kommet videnskabelige monografier om emnet. De er dukket op parallelt med

min forskning, hvilket man jo må tage som en bekræftelse. Der er altså tale om et nyt forskningsfelt, der især samler litteratur, kunsthistorikere og multimedieforskere.

Ingen har dog haft fokus på design som del af denne historie, og jeg har især undersøgt paradokset i, hvordan den utopiske idé om et fælles værk, en totaloplevelse for hele folket, gennem arkitektur og design blev ledt over til projekter om indretning af samfund og hverdagsliv ned til mindste detalje. Moderne design er netop udviklet som del af samfundets 'totalarkitektur' og er præget af en helhedstænkning, der sætter målene langt højere end det enkelte produkts form. Kunsten er at undgå, at dette 'totaldesign' slår om i en totalitær organisering, og Gesamtkunstwerk-traditionen hjælper til en kritisk diskussion af dilemmaerne i en helhedstænkning. Med i den historiske overvejelse hører nemlig også, at Det Tredje Riges brug af design, arkitektur og moderne medier på sin egen måde kan siges at være et Gesamtkunstwerk — vel at mærke realiseret i en skala hinsides alle andre bortset fra USSR set som Stalins Gesamtkunstwerk.

Selv om Gesamtkunstwerk-traditionen er lettest at følge og undersøge på tysk grund, så indikerer allerede mine eksempler, at den spredte sig over hele Europa, især dog i de lande, der også havde oplevet en stærk Wagnerisme, Belgien, Østrig-Ungarn, Rusland og visse franske miljøer. Betegnelsen 'Gesamtkunstwerk' bruges på de fleste sprog, selv om der på engelsk oftest skrives 'Total Work of Art' og på svensk 'Allkonstverk'.

Peter Behrens, reklame for AEG Flammeco-lampe, 1911. For elektro-koncernen AEG blev der designet både elektriske produkter, reklamegrafik, logo og fabriksbygninger.

Moderne design er netop udviklet som del af samfundets 'totalarkitektur' og er præget af en helhedstænkning, der sætter målene langt højere end det enkelte produkts form.

AEG

**FLAMMECO-
LAMPEN FÜR
FABRIKBELEUCHTUNG**